

МАКСИМІЗАЦІЯ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО РОЛЬ У ПРОЦЕСІ ВІДТВОРЕННЯ

Розглянуто та проаналізовано еволюцію деяких наукових теорій сутності прибутку підприємства та роль даної категорії в ринкових умовах господарювання. Узагальнено визначення прибутку та проблеми його максимізації на сучасному етапі розвитку національної економіки. Охарактеризовано особливості шляхи максимізації прибутку та його значення у процесі економічного відтворення на макроекономічному та мікроекономічному рівнях.

Ключові слова: теорії прибутку, прибуток, максимізація прибутку, функції прибутку, роль прибутку у відтворенні, управління прибутком, конкуренція, відтворення.

BABICH M. S.
Khmelnitsky National University

ENTERPRISE PROFIT MAXIMIZATION AND ITS ROLE IN THE PROCESS OF REPRODUCTION

There was considered and analyzed the evolution of some scientific theories of the nature and role of company profits this category in market conditions. Overview determine profits and maximizing its problems in the current development of the national economy. The peculiarities of ways to maximize profits and its economic value in the process of playing at the macroeconomic and microeconomic levels. The main requirement is to maximize profits profitability of each unit of output, and the production of additional production volume increases in the value of marginal costs, but also increases and total revenue - the value of marginal revenue. Profit increases if marginal revenue over marginal cost, but marginal maximization is not reached and the company can increase production. There must be performed complex tasks to maximize company profits: determining the priority of profit - capitalization funds; analysis of the dynamics and factors of profits in the base period; identification of reserves, which will help maximize profits.

Keywords: theory of profit, profit, profit maximization, profit function, role playing earnings, profit management, competition, playing.

Постановка проблеми. Прибуток — найбільш проста і одночасно найбільш складна економічна категорія ринкових відносин. Її простота визначається тим, що вона є стержнем і головною рушійною силою економіки ринкової моделі, основним спонукальним мотивом діяльності підприємств. В той же час її складність визначається різноманітністю суттєвих сторін, котрі вона відображає, а також різноманітністю образів, у яких вона виступає. У процесі побудови ринкової моделі економіки докорінно змінилася суть даної економічної категорії, а отже, цілого ряду взаємопов'язаних і взаємозалежних сторін, що вимагають теоретичного переосмислення економічних явищ, процесів і результатів ринкового господарювання. Адаптація підприємств до змін зовнішнього та внутрішнього середовища ринкового господарювання визначається фінансовими результатами, зокрема, формуванням максимізації прибутку, що є основним підсумковим показником результативності економічної діяльності підприємства. Ринкові трансформаційні перетворення, зростання цін на високопродуктивні ресурси (паливно-мастильні матеріали, газ, мінеральні добрива, електроенергія та інші) наполегливо вимагають удосконалення управління діяльністю суб'єктів господарювання і, зокрема, управління їх фінансовими результатами. А це призводить до негативної тенденції витрачання раніше запланованих заощаджень засобів та оплати ресурсів, спотворення сутності ринкового механізму при формуванні цін на окремих ринках, порушило загальну рівновагу та змусило підприємства переглянути свою поведінку в короткостроковому періоді та коригувати власну довгострокову політику. Тому трактування максимізації прибутку обумовлюється як теоретичними, так і прикладними аспектами вирішення цієї проблеми, що потребує подальшого дослідження в економічному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення сутності максимізації і ролі прибутку в ринкових відносинах відтворення неможливе без дослідження та аналізу наукових думок і теорій прибутку. Вивченням концепцій, теорій і практики формування та використання прибутку підприємства займалися вчені-економісти, серед яких варто назвати К. Маркса, А. Сміта, Д. Рікардо, Ф. Найта, П. Самуельсона, Й. Шумпетера, Е. Чемберлена, Дж. Хікса, У. Петті та багатьох інших відомих вчених-засновників економічної теорії та політичної економії. Проте, значний внесок у розв'язання проблеми формування доходів підприємств, потреба в уточненні, пошук шляхів оцінки та обґрунтування пропозицій щодо підвищення прибутковості зробили такі вчені-економісти, як В.А. Андреева, В.З. Бугай, А.В. Бугай, М.М. Бойко, І.М. Бойчик, Я.Я. Дяченко, В.Д. Діесперов, О.О. Гетьман, М.Г. Грещак, А.І. Карпук, П.В. Круш, М.А. Махема, С.О. Мельник, С.В. Мочерний, А.М. Поддєрьогін, С.Ф. Покропівний, Г.Б. Поляк, Л.В. Синяєва, М.А. Степаненко, В.М. Шаповал, В.М. Шелудько, О.Г. Шпикуляк, Ю.С. Цал-Цалко та багато інших. Загалом, дослідження теорій прибутку об'єднує в собі цілу низку різних трактувань даної категорії, що сьогодні не мають єдиного бачення.

Мета статті полягає в проведенні дослідження багатьох теорій прибутку та систематизації поглядів щодо трактування сутності даної категорії, обґрунтування її ролі в сучасних умовах відтворення та уточнення основних шляхів максимізації прибутку підприємства в сучасних кризових умовах.

Виклад основного матеріалу. Загалом, до XX ст. у західній економічній теорії була відсутня самостійна теорія сутності прибутку, а її виникнення пов'язувалось з обґрунтуванням кола чинників, під впливом яких формувався прибуток. Так, саме представниками політекономії було доведено, що прибуток є винагородою підприємцям продуктивних послуг, так само як заробітна плата — винагородою за працю. В ході дослідження та аналізу встановлено, що сучасні економісти переважно розвивають свою думку сутності прибутку вчених XIX — поч. XX ст., пристосовуючи її до сучасних умов розвитку ринкових відносин.

Сучасна економічна теорія свідчить, що прибуток характеризується не як плата за працю, а як породження адаптації до потреб економічної діяльності за такими напрямками як ризики та своєчасні впровадження “ноу-хау”, а відтак об'єднує в собі всі сторони діяльності підприємства і характеризує її ефективність. Процес пізнання економічної категорії “прибуток” не завершено, пошуки нових підходів до визначення сутності тривають по нині. Ряд вчених-економістів намагаються довести, що еволюція структури сучасних фірм привела до нових цілей: захист і турбота про акціонерів та суспільство, зростання фірми, максимізація продаж та прибутку і т.д. Ми не будемо аналізувати еволюцію всіх теорій прибутку підприємства, а зупинимось на основних шляхах максимізації прибутку та його ролі у ринкових умовах господарювання.

Вчені-економісти, С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи, акцентують увагу на тому, що власники підприємств всіх форм власності здійснюють свою діяльність намагаючись досягти максимізації прибутку. Проте не завжди цей процес виступає головною метою підприємства. Економістами обґрунтовано, що, саме зростання вартості підприємства відбувається через максимізацію прибутку та забезпечення достатків власників. В дослідженні акцентовано увагу, що прибуток — це перевищення доходів над витратами, які пов'язані з виробництвом проданих протягом даного періоду товарів і послуг [1].

Слід звернути увагу на трактування сутності прибутку американських економістів Дж. Бернеса, Т. Дворкіна та Е. Річардса, які розглядають максимізацію прибутку як головну мету діяльності суб'єктів господарювання оскільки саме це призводить до ефективного розподілу обмежених ресурсів [2].

Визначення шляхів максимізації прибутку має на меті вирішення економічної проблеми — підвищення ефективності функціонування господарського механізму на рівні чотирьох фаз процесу відтворення. Необхідно зазначити, що категорія прибуток тісно пов'язана з такими поняттями, як робоча сила, земля, капітал, підприємництво, приватна власність, виробництво □ споживання і т.д. Тому розглядаючи шляхи максимізації прибутку ми повинні паралельно акцентувати увагу і на економічну роль його в розширеному відтворенні, основних функціях, функціональному призначенні, інтересів суб'єктів в ринкових відносинах і т.д.

До основних функцій прибутку можна віднести:

- Отриманий прибуток — економічний показник – мірило ефективності, рентабельності, розвитку всіх рівнів підприємницької діяльності. Але слід зазначити, що прибуток не є універсальним показником економічної діяльності господарюючих суб'єктів, оскільки на його величину та динаміку впливають безліч чинників (обсяг реалізації продукції, собівартість та її структура, рівень компетентності менеджерів, кон'юнктура ринку, зміна рівнів ставок оподаткування, норма амортизаційних відрахувань і т.д.). Економічна категорія прибуток повинна враховувати й інші економічні показники: продуктивність праці, трудомісткість, фондівіддача, фондомісткість, матеріалівіддача, матеріаломісткість, швидкість обороту капіталу за рік і т.д.

- Стимулююча функція полягає в тому, що прибуток одночасно є фінансовим результатом і основним елементом фінансових ресурсів підприємства. Частка чистого прибутку, що залишається в розпорядженні суб'єкта господарювання після всіх виплат, є основою формування фондів економічного стимулювання на підприємстві. З одного боку, прибуток — джерело збільшення власних активів господарюючого суб'єкта. З іншого боку, прибуток — інтенсивне джерело розширеного відтворення, створення резервного капіталу, створення резервного капіталу на споживання та утримання невиробничої сфери, покриття збитків минулих періодів, здійснюється матеріальне заохочення працівників, гарант соціальних благ для членів трудового колективу.

- Розподільча функція (функція привласнення прибутку). Дане ототожнення є цілком виправданим, оскільки за сучасних умов приватна власність передбачає виключне право власників підприємств на кінцевий фінансовий результат діяльності в процесі його розподілу. Звичайно, за винятком законодавчо визначених прав держави на привласнення частини прибутку у вигляді податків та обов'язкових платежів з прибутку.

- Прибуток — джерело формування бюджетних ресурсів держави. Прибуток надходить до бюджетів різних рівнів у вигляді податків, обов'язкових платежів та економічних санкцій. Такий механізм перерозподілу прибутку фінансово забезпечує виконання державою своїх функцій; державних інвестиційних, виробничих та науково-технічних програм; формування позабюджетних фондів, тобто створює базу економічного розвитку держави в цілому. Крім того, надходження коштів до бюджетів у процесі оподаткування є джерелом реалізації державних та місцевих соціальних програм, спрямованих на

фінансування закладів, надання матеріальної допомоги окремим категоріям громадян.

Прибуток можна й треба розглядати як джерело задоволення інтересів, оскільки саме інтереси – це усвідомлені потреби окремих людей, соціальних верств, груп і класів, що є формою відносин економічної власності й, у свою чергу, знаходять вияв у поставлених цілях, конкретних завданнях і діях, щодо їх досягнення.

Розглядаючи прибуток як джерело задоволення інтересів, можна аргументувати, що сутність прибутку доцільно визначати, виходячи з видів можливих інтересів. Хто і в якому прибутку зацікавлений, також визначається тим, який інтерес у того чи іншого суб'єкта ринкових відносин.

Виходячи з вище сказаного, пропонуємо розглянути п'ять основних груп, для яких і визначається по-різному функціональне призначення прибутку, а саме:

а) інтереси держави (на макрорівні прибуткове підприємство є інструментом забезпечення фіскальної функції; прибуток на підприємстві – гарантія стабільного та своєчасного надходження коштів до бюджету);

б) суспільні інтереси – прибуткове підприємство може надавати благодійні внески, спонсорську підтримку, займатися меценатством;

в) інтереси суб'єктів господарювання. Саме прибуткове підприємство забезпечує високий рівень (імідж) підприємства на ринку. Рейтингове підприємство формує також і високий рівень інвестиційної привабливості.

г) економічні інтереси співвласників. Отриманий прибуток за результатами діяльності підприємства є головним джерелом забезпечення достатку власників капіталу, так як прибутковість є гарантією своєчасної виплати заробітної плати; зростання прибутковості підприємства є для його власників гарантією подальшого ефективного розвитку; прибуток для акціонерів виступає основним джерелом формування додаткового доходу у вигляді дивідендів; постійно зростаючий рівень прибутковості підприємства приводить до зростання його ринкової вартості, що, в свою чергу, відображається в збільшенні ринкової вартості акцій;

д) економічні інтереси трудового колективу. Максимізація прибутку на підприємстві для кожного працівника є джерелом фінансування додаткового доходу у вигляді матеріального заохочення поряд із гарантією своєчасності та виплати основного доходу – заробітної плати.

Характеризуючи роль прибутку у розширеному відтворенні, не завжди позитивна, оскільки окремі види прибутку є джерелом лише особистого збагачення окремих категорій громадян суспільства (прибуток отриманий від спекулятивних комерційних операцій, від науково-невиправдано високих цін у зв'язку з монопольним становищем на ринку товарів, «тіньової економіки», «арбітражних» угод і т.д.). Слід зазначити, що спекулятивний прибуток – форма відшкодування підвищеного підприємницького ризику, що призводить до вирівнювання рівня цін на окремих регіональних ринках. Прибуток, отриманий підприємством у зв'язку з його монопольним станом на ринку за рахунок науково-невиправданих високих цін на товари створює активні стимули для переливу капіталу на такі ринки, що в підсумку призводять до природного формування середовища на таких ринках та зниження рівня цін.

Прибуток, отриманий підприємством від «тіньової діяльності», певною мірою є захисною реакцією підприємців на встановлені державою «жорсткі правила гри» в економіці (науково невиправданий високий рівень оподаткування окремих видів підприємницької діяльності). Створення ефективної податкової системи сьогодні – забезпечення ринкових цивілізованих перетворень та максимального економічного зростання на макро-, мікрорівнях, тому Парламенту та Кабінету Міністрів є над чим працювати в правовому полі.

Високий рівень податків та різних поборів з боку відповідних державних структур не сприяє максимізації прибутку підприємства і держави в цілому. Саме умови податкового тиску та надмірного адміністративного контролю змушують господарюючі суб'єкти переносити між споживачем та виробником, також свої доходи, у «тіньовий сектор економіки», частка якого, за різними розрахунками становить 45–65%. А це означає, що держава не доотримує значну долю податкових надходжень і намагається компенсувати це за рахунок населення (купля-продаж валюти, з торгівлі ювелірними виробами, податки на пенсії та відрядження з працюючих пенсіонерів, при відчуженні від легкових автомобілів і т.д.).

Поширенні припущення про єдину мету діяльності підприємства – максимізацію прибутку, активно підтримала неокласична економічна теорія. Згідно з даною теорією, поведінка підприємства є досить спрощеною, а саме: відсутній поділ між правом володінням і правом управління фірмою, тобто менеджер є одночасно власником фірми, відома прибутковість і витрати фірми; фірма виробляє тільки один продукт з властивими йому характеристиками (якість, стандарт, попит, пропозиція і т.д.); фірма одночасно максимізує прибуток за рахунок іншої економічної діяльності навіть непередбаченої.

Управлінська теорія та теорія агентських угод стверджують, що підприємство може мати також і неприбуткові цілі: зростання його розмірів, що призводить до збільшення керівників та менеджерів фірми; нарощування активів не завжди позитивно відображається на максимізації отриманого прибутку; пошук ринків збуту; фіксований розмір винагороди менеджеру призводить до незацікавленості в покращенні результатів роботи підприємства; розмір винагороди менеджера визначений у відсотках від загального результату призводить до зацікавленості його збільшення прибутку. Тому, про максимізацію прибутку підприємства можуть допомогти три методи: метод порівняння загальних величин (порівняння валового

доходу і сукупних витрат); операційний метод (розрахунок для визначення обсягу продажу та отримання певного валового продукту); метод порівняння граничних величин (аналіз граничного доходу і граничних витрат); максимізація прибутку досягається в тісній взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників економічної діяльності.

Основна вимога максимізації прибутку полягає у прибутковості кожної одиниці випуску, а виробництво додаткової продукції збільшує обсяг на величину граничних витрат, але одночасно підвищується і загальний дохід – на величину граничного доходу. Якщо граничний дохід більше граничних витрат, прибуток підприємства підвищується, але гранична максимізація ще не досягнута і підприємство має можливість збільшувати обсяг виробництва. Як тільки граничні витрати будуть перевищувати граничний дохід, зростання узагальненого прибутку сповільнюється, а збільшення випуску продукції стає збитковим. Таким чином, величина прибутку досягає максимуму за такого обсягу випуску продукції, при якому граничний дохід дорівнює граничним витратам.

Величина впливу операційного важеля завжди розраховується для визначеного обсягу продажу та певного валового доходу. Якщо змінюється валовий дохід – змінюється і значимість впливу операційного важеля (чим більшою є сума постійних витрат, тим сильніше діє операційний важіль і навпаки). При зменшенні валового доходу сила впливу операційного важеля зростає як за підвищення, так і за зниження питомої ваги постійних витрат у загальній їх сумі. Кожен наступний процент зменшення валового доходу дає дедалі більший процент зниження прибутку, але слід зазначити, що сила операційного важеля зростає значно швидше, ніж збільшуються постійні витрати.

Якщо відсутня перспектива отримання стабільного прибутку для досконало конкурентної фірми в довгостроковому періоді, виникає питання про надання пропозицій щодо короткострокової поведінки ринкових суб'єктів та об'єктів з урахуванням певних переваг (виробнича кон'юнктура і мобільність, технологічна ефективність, визначення точки ринкової рівноваги, раціональне використання власних ресурсів, оптимізація необхідної кількості зайнятих, можливість широкого рекламування товарів і послуг, проведення постійного моніторингу і т.д.) та недоліки (фірми не впливають на систему ціноутворення, приватні підприємства не виробляють суспільні блага, відносно невеликі за розміром підприємство не мають можливості фінансувати сучасний науково-технічний прогрес і т.д.).

Виходячи з вищесказаного можна зробити такі висновки, а саме:

- еволюція теоретичних підходів до сутності прибутку показує його складність та багатовимірність;
- максимізація прибутку є тією метою, яка формує поведінку підприємства як в короткостроковому, так і в довгостроковому періодах часу;
- важливе значення має не лише наявність прибутку, а і його величина, яка повинна бути достатньою для задоволення усіх потреб підприємств у розширеному відтворенні;
- на величину та роль прибутку впливає низка мікроекономічних і макроекономічних чинників, причому їх вплив є дуже складним та суперечливим, особливо в умовах дії законів попиту і пропозиції, ринкової рівноваги;
- динаміка та кон'юнктура ринку підвищує відповідальність і самостійність суб'єктів господарювання за кінцеві економічні результати;
- за певних суспільних умов та обставин позитивні сторони можуть нівелюватися і на перший план висуватимуться негативні риси цієї категорії (з джерела розширеного відтворення на підприємстві прибуток може перетворюватися в джерело збагачення окремих осіб, невиправданого зростання цін, тіньової діяльності, невиправдано-правової бази і т.д.);
- повинні бути встановлені рівні умови оподаткування для всіх категорій платників податків та скасовано пільги з оподаткування, що дає змогу підвищення ділової активності, а отже, і прибутковості суб'єктів господарювання;
- для максимізації прибутку підприємства необхідно виконати комплекс завдань: визначення пріоритетного напрямку використання прибутку – капіталізації коштів; аналіз динаміки та чинників отриманих прибутків у базовому періоді; виявлення резервів, що сприятимуть максимізації прибутків.

Література

1. Фишер С. Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи. – М. : «Дело ЛТД», 1993. – С. 125–126.
2. Lav for business. A. James Barnes, J. D. Terry Morehead Dworkin, J. D. Eris L. Richards, J. D. All of Indiana University. IRWIN MC GRAW-HILL, 2000. 1167 p.
3. Чернодубова Е.В. Інструменти адаптивного фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств / Е.В. Чернодубова // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2013. – №3. – С. 44–49.
4. Жарун Ю.А. Шляхи удосконалення максимізації прибутку підприємства [Електронний ресурс] / Ю.А. Жарун. – Режим доступу : <http://www.gusnauka.com/13.DNI.2007/Economics/21077.doc.htm>.
5. Лігоненко Л. Концептуальні засади економічного управління підприємством / Л. Лігоненко // Вісник КНТЕУ. – 2013. – № 3. – С. 5–17.

Надійшла 13.03.2017; рецензент: д. е. н. Лук'янова В. В.